

ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СПОРТИВНИХ АРБИТРІВ КОМАНДНИХ ІГРОВИХ ВИДІВ СПОРТУ

Дусь Сергій¹, Вознюк Тетяна², Перепелиця Максим³

¹*Вінницький національний медичний університет*

²*Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського*

³*Вінницький національний аграрний університет*

Анотації:

Актуальність теми. Розвиток подій на ігровому майданчику можна вважати певним стрес-фактором для всіх учасників змагань, адже це викликає порушення гомеостазу організму і призводить до виникнення неспецифічних адаптаційних реакцій. Тому питання психологічної стресостійкості спортивних арбітрів у аспекті їхньої спеціальної підготовки є достатньо актуальним. **Мета дослідження** – визначити тип психологічної стійкості до стресових ситуацій арбітрів різної кваліфікації (на прикладі арбітрів з баскетболу). **Методи дослідження:** педагогічне спостереження, анкетування для визначення перцептивної оцінки типу стресостійкості. **Результати дослідження та ключові висновки.** Розрізняють декілька типів людей щодо стресостійкості. Тип А – дуже слабка стресостійкість, тип Б – висока стресостійкість, а також два перехідних типу – з помірною схильністю до типу А або типу Б. За допомогою анкетування 74 арбітрів з баскетболу визначено, що серед найбільш кваліфікованих арбітрів (національної та І категорії, n=15) 20,1% мають помірну схильність до типу Б і 53,6% - до типу А, 20,1% належить до типу А і 6,7% - до типу Б. Серед арбітрів II категорії 14,2% належали до типу А, помірну схильність до типу А мали 55,2%, а до типу Б - 31,6%. Молоді арбітри без категорії здебільшого проявили схильність до типу Б - 52,3%, помірна схильність до типу А виявлена у 38,1% респондентів. 9,6% арбітрів належали до типу А. У нашому дослідженні доведено, що резилентність є динамічною характеристикою арбітра. Нами виявлено, що рівень стресостійкості змінюється з віком та залежить від віку та досвіду. Визначено, що за відсутності спеціальних тренінгів професійна діяльність арбітрів здебільшого негативно впливає на рівень власної стресостійкості.

Ключові слова:

стрес-фактори, арбітри з баскетболу, резилентність, тип стресостійкості.

Characteristics of psychological resistance of sports arbitrators of team game sports.

Dus Sergiy, Vozniuk Tetyana, Perepelitsya Maxim

Actuality of theme. The development of events on the playground can be considered a stress factor for all participants in the competition, because it causes a violation of the homeostasis of the body and leads to nonspecific adaptive reactions. Therefore, the issue of psychological stress resistance of sports referees in terms of their special training is quite relevant. **The purpose of the study** is to determine the type of psychological resilience to stressful situations of referees of different qualifications (on the example of basketball referees). **Research methods:** pedagogical observation, questionnaire to determine the perceptual assessment of the type of stress resistance. **Research results and key conclusions.** There are several types of people in terms of stress resistance. Type A – very weak stress resistance, type B – high stress resistance, as well as two transitional types – with a moderate tendency to type A or type B. Using a questionnaire 74 basketball referees determined that among the most qualified referees (national and category I, n = 15) 20,1% have a moderate predisposition to type B and 53,6% - to type A, 20,1% belong to type A and 6,7% - to type B. Among the arbitrators of category II 14,2% belonged to type A, 55,2% had a moderate predisposition to type A, and 31,6% to type B. Young arbitrators without a category mostly showed a predisposition to type B – 52,3%, a moderate predisposition to type A was found in 38,1% of respondents. 9,6% of arbitrators belonged to type A. In our study, it was proved that resilience is a dynamic characteristic of an arbitrator. We found that the level of stress resistance changes with age and depends on age and experience. It is determined that in the absence of special trainings, the professional activity of arbitrators mostly has a negative impact on the level of their own stress resistance.

stress factors, basketball referees, resilience, type of stress resistance.

Характеристика психологической устойчивости спортивных арбитров командных игровых видов спорта.

Дусь Сергей, Вознюк Татьяна, Перепелица Максим

Актуальность темы. Развитие событий на площадке можно считать определенным стресс-фактором для всех участников соревнований, ведь это вызывает нарушение гомеостаза организма и приводит к возникновению неспецифических адаптационных реакций. Поэтому вопрос психологической стрессоустойчивости спортивных арбитров в аспекте их специальной подготовки достаточно актуален. **Цель исследования** – определить тип психологической устойчивости к стрессовым ситуациям арбитров различной квалификации (на примере арбитров по баскетболу). **Методы исследования:** педагогическое наблюдение, анкетирование для определения перцептивной оценки типа стрессоустойчивости. **Результаты исследования и ключевые выводы.** Различают несколько типов людей по стрессоустойчивости. Тип А – очень слабая стрессоустойчивость, тип Б – высокая стрессоустойчивость, а также два переходных типа – с умеренной склонностью к типу А или типу Б. С помощью анкетирования 74 арбитров по баскетболу определено, что среди наиболее квалифицированных арбитров (национальной и I категории, n = 15) 20,1% имеют умеренную склонность к типу Б и 53,6% - к типу А, 20,1% принадлежит к типу А и 6,7% - к типу Б. Среди арбитров второй категории 14,2% принадлежали к типу А, умеренную склонность к типу А имеют 55,2%, а к типу Б – 31,6%. Молодые арбитры без категории в основном проявили склонность к типу Б – 52,3%, умеренная склонность к типу А обнаружена у 38,1% респондентов, 9,6% арбитров принадлежали к типу А. В нашем исследовании доказано, что резилентность является динамической характеристикой арбитра. Нами выявлено, что уровень стрессоустойчивости меняется с возрастом и зависит от возраста и опыта. Определено, что при отсутствии специальных тренировок профессиональная деятельность арбитров в основном негативно влияет на уровень собственной стрессоустойчивости.

стресс-факторы, арбитры по баскетболу, резилентность, тип стрессоустойчивости

Постановка проблеми. Змагальну діяльність у командних ігрових видах спорту характеризує застосування великої кількості техніко-тактичних прийомів, різноманітність їх поєднань і варіантів, одноборства, в яких часто емоції виходять за межу дозволеного

правилами змагань та етичними нормами [2, 6, 21]. Контроль за спортивним дійством на ігровому полі покладається в першу чергу на спортивних арбітрів. Їх теоретичні знання повинні узгоджуватися з практичними вміннями, в той же час будь яке рішення повинно бути врівноваженим, об'єктивним, коректним і толерантним до учасників змагань, тобто арбітр має керуватися лише правилами змагань, а не власними емоціями, уподобаннями або навпаки несприятливим ставленням до гравців і тренерів.

Розвитку професійних компетентностей арбітра сприяють такі якості як спокій, сміливість, воля. Прояв арбітром таких психологічних якостей як стійкість до зовнішніх несприятливих факторів, рішучість, наполегливість, здатність адекватно оцінювати те, що відбувається на майданчику, характеризує його як висококласного фахівця [10]. Розвиток подій на ігровому майданчику можна вважати певним стрес-фактором для всіх учасників змагань, адже це викликає порушення гомеостазу організму і призводить до виникнення неспецифічних адаптаційних реакцій [5]. Тому питання психологічної стресостійкості спортивних арбітрів у аспекті їхньої спеціальної підготовки є достатньо актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні питання якісної підготовки спортивних арбітрів доволі гостро постає в порядку денному федерацій з ігрових видів спорту, що спонукає пошуку його розв'язання на науково-педагогічному рівні. Тенденції розвитку сучасного спорту свідчать про збільшення змагальної практики спортсменів різного віку, а отже виникають об'єктивні суперечності між кількістю кваліфікованих арбітрів і їхньою фізичною неможливістю обслуговування великої кількості змагань; між зростанням цінності кожної перемоги, відповідно й напруженості матчів і професійними вміннями спортивних арбітрів [4, 8].

Тому проблемі підготовки суддівського резерву в останні роки приділяється все більше уваги. Зокрема, в футболі спеціальні компоненти професійної діяльності арбітрів вивчалися Ю.В. Манило [9], А.Д. Будогоскій зі співавт. [1] досліджували проблему комунікативних зв'язків між учасниками змагань. У волейболі В.В. Насонов [11] визначав шляхи формування особистих якостей арбітрів, а В.В. Паєвський [13] особливості їхньої діяльності. Питанням підготовки судів у гандболі була присвячена робота В.А. Цапенко [18]; О.Г. Шалар зі співавт. [19] вивчали характерологічні особливості арбітрів з гандболу. Також достатньо багато науковців привертає увагу до проблем арбітражу в баскетболі: спеціальній підготовці В.М. Нефедов [12], М.П. Подтикан зі співавт. [14], С.Г. Фомин, В.П. Губа [17]; структурі підготовленості арбітрів – С.А. Полієвський зі співавт. [15] та безпосередньо психологічним аспектам їхньої підготовки Л. Лихачев [7], А.П. Махлин [10], V. Kovalchuk, M. Mospan [20].

Всі зазначені автори визначають важливість психологічних якостей у структурі підготовленості арбітрів, наголошуючи на їхній відповідальній функції управління ігровим поєдинком в умовах стресових ситуацій. В межах окресленої проблеми науковцями застосовувалися різноманітні методики з визначення необхідних компонентів підготовленості, проте поза увагою залишилося вивчення особливостей стресостійкості арбітрів різної кваліфікації.

Мета дослідження – визначити тип психологічної стійкості до стресових ситуацій арбітрів різної кваліфікації (на прикладі арбітрів з баскетболу).

Матеріал і методи дослідження. У дослідженні брали участь 74 арбітра з баскетболу різної кваліфікації: національна і I категорія (n=15), II категорія (n=38), молоді арбітри без категорії (n=21). Дослідження проводилося за допомогою методу анонімного анкетування, визначалася перцептивна оцінка типу стресостійкості арбітрів за методикою Фетискина Н.П., Козлова В.В., Мануйлова Г.М. [16].

Стандартна анкета містила 20 запитань з варіантами відповідей – «так», «ні» і «не знаю». Питання анкети стосувалися власного відношення до роботи, певних життєвих

II. Науковий напрям

ситуацій, ставлення інших людей до дій респондента. За позитивні відповіді зараховувалося 2 бали, за відповідь «не знаю» - 1 бал, відповіді «ні» зараховувалися з нульовим коефіцієнтом. Сума балів характеризувала тип стресостійкості арбітрів.

Результати дослідження. Стресостійкість визначається наявністю сукупності якостей, які дозволяють спокійно реагувати на стрес-фактори, без особливих сплесків емоцій, які впливають на власні дії та оточуючих. Розрізняють декілька типів людей щодо стресостійкості. До типу А належать люди, які прагнуть до конкуренції, досягненню мети, зазвичай вони бувають незадоволені собою й обставинами та починають прагнути досягнення нової мети. Часто вони проявляють агресивність, нетерплячість, гіперактивність. Серед зовнішніх ознак у них відзначають швидку мову, постійну напругу лицьової мускулатури.

Люди, що належать до типу Б, чітко визначають цілі своєї діяльності та обирають оптимальні шляхи їх досягнення. Вони прагнуть впоратися з труднощами самі, аналізуючи їх та причини їх виникнення, роблять правильні висновки. Можуть тривалий час працювати з великим напруженням сил. Уміють і прагнуть раціонально розподіляти час. У несподіваних ситуаціях діють врівноважено, як правило, вони не вибивають їх з колії. Люди типу Б стресостійкі.

Також визначають ще два перехідних типи – що мають схильність до типу А або до типу Б.

Виходячи з важливості стресостійкості для арбітрів ми проаналізували отриману інформацію за двома критеріями: віком арбітрів та їхньою професійною кваліфікацією (суддівською категорією).

Результати анкетування представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Перцептивна оцінка стресостійкості арбітрів з баскетболу

Суддівська категорія	Результати анкетування											
	0-10 балів			10-19 балів			20-29 балів			30 балів і більше		
	Вік арбітрів			Вік арбітрів			Вік арбітрів			Вік арбітрів		
	<21 року	22-30 років	>30 років	<21 року	22-30 років	>30 років	<21 року	22-30 років	>30 років	<21 року	22-30 років	>30 років
I категорія (n=15)			1 6,7%			3 20,1%		3 20,1%	5 33,5%		2 13,4%	1 6,7%
II категорія (n=38)				5 13,2%	6 15,8%	1 2,6%	4 10,5%	13 34,2%	4 10,5%	2 5,3%	3 7,9%	
Без категорії (n=21)				6 28,5%	5 23,8%		5 23,8%	2 9,5%	1 4,8%	1 4,8%		1 4,8%
Разом (n=74)			1 1,4%	11 14,9%	11 14,9%	4 5,4%	9 12,2%	18 24,3%	10 13,5%	3 4,1%	5 6,6%	2 2,7%
	1 (1,4%)			26 (35,1%)			37 (50%)			10 (13,5%)		

Найбільш досвідченою групою арбітрів, що брали участь у нашому дослідженні були арбітри першої та національної категорії: стаж суддівства складав від 5 до 25 років, їх вік коливався в межах від 22 до 42 років. Лише у цій групі був виявлений єдиний арбітр, який належав до типу Б, що має характеристику стресостійких особистостей. Більшість арбітрів у цій групі належали до таких, що мають помірну схильність до типу А (53,6%), у них нерідко проявляється нестійкість до стресів.

У численній групі арбітрів 2 категорії (n=38) визначено, що більшість з них так само належить до тих, які схильні до типу А – 55,2%. 31,6% арбітрів виявили помірну схильність до типу Б, тобто стресостійкість у них проявляється, але не завжди. Інші арбітри цієї кваліфікації належали до типу А.

Молоді арбітри, які тільки починають свій шлях у суддівстві за їхніми відповідями в анкеті здебільшого проявили схильність до типу Б - 52,3%, помірну схильність до типу А виявлена у 38,1% респондентів. 9,6% арбітрів належали до типу А.

Якщо розглядати належність до типів стресостійкості за віковим критерієм, то зазначимо що у віці до 21 року дещо більша частка арбітрів має помірну схильність до типу Б, у віці від 21 до 30 років – переважає схильність до типу А, так само й у більш старших арбітрів – кількість осіб, які також мають схильність до типу А становить 58,8%.

Дискусія. У зв'язку зі специфікою діяльності, спортивному арбітру особливо важливо володіти психологічною резилентністю, тобто здатністю зберігати в несприятливих ситуаціях стабільний рівень психологічного та фізичного функціонування, долати стреси та знаходити конструктивні шляхи для їх розв'язання. Так, А.П. Махлін [10], серед основних компетентностей, якими повинен володіти спортивний арбітр називає такі як уміння швидко приймати рішення в складних ситуаціях, уміння налаштовувати конструктивні відношення з учасниками змагального процесу, вміння передбачати, констатувати та регулювати міжособистісні конфлікти.

У нашому дослідженні доведено, що резилентність є динамічною характеристикою арбітра. Нами виявлено, що рівень стресостійкості змінюється з віком та залежить від віку та досвіду. Однак варто зауважити, що частіше зміни відбуваються в бік зниження резилентності арбітрів, не дивлячись на здобуття досвіду рівень стресостійкості не підвищується. Як тільки молодий арбітр набуває першого досвіду суддівства і отримує категорію, на нього більше впливає думка оточуючих. Намагаючись самоствердитися та заробити авторитет у спортивному оточенні часто молодий арбітр іде по хибному шляху та іноді сам своїми діями створює конфліктні ситуації на ігровому полі. Переживаючи та перебираючи у спогадах складні ігрові ситуації у вільний позаігровий час він збільшує рівень власної напруги, що призводить до пониження стресостійкості. Як зазначають Mahmoud Al-Haliq, Ziad Lutfi Althayneh, Mo'een Oudat [22] переживання високого рівня стресу стає приводом негативних психологічних і соматичних наслідків для здоров'я суддів: від зниження задоволеності до різних рівнів спортивного вигорання. До стресових факторів вони відносять сімейний стан, вік суддів, глузування, освітній статус, дохід і рівень важливості матчу.

Проведені серед арбітрів з баскетболу В. Ковальчук та М. Моспан [20] дослідження типологічної належності свідчать, що більша частина арбітрів (біля 50%) належить до сангвініків і ще близько 22% арбітрів – до холериків. Тобто це люди з доволі рухливою нервовою системою. Можна вважати, що саме це лежить і в основі формування стресостійкості арбітрів, адже емоційність, що властива цим типам не завжди є стримуючим фактором у конфліктних та напружених ситуаціях.

Про вплив на якість суддівства рухливості нервових процесів, переважання процесів збудження або гальмування вказує й Л.Ліхачов [7]. Ним експериментально доведено, що найбільший вплив на індивідуалізацію суддівства надає ступінь вираженості сили процесів збудження.

Нашими попередніми дослідженнями [3], які стосувалися визначення психофізіологічних показників, було з'ясовано що арбітри поступаються кваліфікованим гравцям у показниках функціональної рухливості нервових процесів, швидкістю простої зорово-моторної реакції, а також реакцій відрізнення та вибору, що також можна вважати додатковим стресовим фактором при суддівстві змагань.

Не дивлячись на всі чинники, що впливають на рівень резилентності арбітрів вважаємо що стресостійкість арбітрів може бути підвищена у процесі їхньої спеціальної підготовки. Наявність в групі висококваліфікованих арбітрів судді з високою стресостійкістю (тип Б) свідчить, що такий стан можна досягнути власними зусиллями, самовдосконаленням, дисципліною та багаторічним досвідом.

Висновки. Власні спостереження, проведенні дослідження та вивчення спеціальної літератури вказують на гостроту проблеми якісної підготовки спортивних арбітрів, здатних

максимально ефективно поєднувати свої знання і вміння на спортивній арені, не зважаючи на наявність стрес-факторів.

За допомогою прямого опитування арбітрів різної кваліфікації було з'ясовано перцептивну оцінку їхньої стресостійкості. Визначено, що за відсутності спеціальних тренінгів професійна діяльність арбітрів здебільшого негативно впливає на рівень власної стресостійкості. Молоді арбітри, які не мають досвіду та суддівської кваліфікації мають більш стійке ставлення до стресових ситуацій. Із зростанням усвідомлення своєї ролі в змагальному середовищі рівень відповідальності, а отже і стресового стану підвищується. Сумування стресових впливів при відсутності вміння їхнього врегулювання призводить до професійного вигорання арбітрів.

Перспектива подальших досліджень вбачається у пошуку сучасних методів та засобів психологічної підготовки арбітрів із врахуванням подолання стрес-факторів професійної діяльності.

Список літературних джерел

1. Будогосский А.Д., Грек Г.Н., Турбин Е.А. Проблема взаимоотношений судьи с участниками матча и ее взаимосвязь с качеством арбитража в футболе. Ученые записки университета Лесгафта. 2018. № 8. С. 27–32.
2. Вознюк Т.В. Информативна значущість окремих психомоторних показників для оцінки ефективності змагальних дій кваліфікованих баскетболісток. *Молода спортивна наука*. 2007. Т. III. С. 78–82.
3. Дусь Сергій, Вознюк Тетяна, Сенів Мар'яна. Психофізіологічні властивості баскетбольних арбітрів. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. 2019. Випуск 6 (25). С. 175–181.
4. Дусь С. В., Пільганчук Л. І. Відбір суддів в баскетболі на сучасному етапі. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. 2015. Випуск 19. Том 1. С. 180–185.
5. Коробейніков Г.В., Приступа Є., Коробейніков Л., Бріскін Ю. Оцінювання психофізіологічних станів у спорті: [Монографія]. Львів: ЛДУФК, 2013. 312 с.
6. Костюкевич В.М. Теорія і методика спортивної підготовки у запитаннях і відповідях: навчальний посібник. Вінниця: Планер, 2015. 159 с.
7. Лихачев Л. Влияние основных свойств нервной системы на особенности судейства баскетбольных матчей. Теория и практика физической культуры. 2006. № 11. С. 14–16.
8. Маніло Ю.В. Тенденції арбітражу у футболі на сучасному етапі. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. 2014. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [зб. наук. пр.]. С. 423–426
9. Маніло Ю.В. [Спеціальні компоненти професійної діяльності футбольного арбітра](#). Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. 2014. №18. Т.2. С. 127–132
10. Махлин А. П. Педагогико-психологические особенности формирования профессиональной компетентности спортивного судьи по баскетболу. Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. 2011. Т. 6. № 4. С. 66–71.
11. Насонов В. В. Формирование личностных качеств волейбольного арбитра, влияющих на успешность его судейской деятельности: автореф. дис. ...канд. пед. наук. Тюмень, 2011. 26 с.
12. Нефедов В.М. Подготовка судей по баскетболу. М., Салам, 2009. 247 с.
13. Паевський В. В. Особливості діяльності суддів з волейболу. Проблеми і перспективи розвитку

References

1. Budogosskij A.D., Grec G.N., Turbin E.A. (2018.) Problema vzaimootnoshenij sud'i s uchastnikami matcha i ee vzaimosviaz' s kachestvom arbitrazha v futbole. Uchenye zapiski universiteta Lesgafta. Vol. 8. S. 27–32.
2. Vozniuk T.V. (2007) Informativna znachushchist' okremikh psikhomotornikh pokaznikov dlia ocinki efektyvnosti zmagal'nykh dij kvalifikovanih basketbolistok. Moloda sportivna nauka. T. III. S. 78–82.
3. Dus' Sergij, Vozniuk Tetiana, Seniv Mar'iana (2019). Psikhofiziologichni vlastivosti basketbol'nykh arbitriv. Fizichna kul'tura, sport ta zdorov'ia nacii. Vipusk 6 (25). S. 175–181.
4. Dus' S. V., Pil'ganchuk L. I. (2015) Vidbir suddiv v basketboli na suchasnomu etapi. Fizichna kul'tura, sport ta zdorov'ia nacii. Vipusk 19. Tom 1. S. 180–185.
5. Korobejnikov G.V., Pristupa Ie., Korobejnikov L., Briskin Iu. (2013) Ociniuvannia psikhofiziologichnykh staniv u sporti: [Monografija]. L'viv: LDUFK. 312 s.
6. Kostyukovich V.M. (2015) Teoriia i metodika sportivnoi pidgotovki u zapitanniakh i vidpovidiakh: navchal'nij posibnik. Vinnicia: Planer. 159 s.
7. Likhachev L. (2006.) Vliianie osnovnykh svojstv svoystv nervnoj sistemy na osobennosti sudejstva basketbol'nykh matchej. Teoriia i praktika fizicheskoi kul'tury. Vol. 11. S. 14–16.
8. Manilo Iu.V. (2014) Tendencii arbitrazhu u futboli na suchasnomu etapi. Naukovij chasopis Nacional'nogo pedagogichnogo universitetu im. M. P. Dragomanova. Seriia 15, Naukovo-pedagogichni problemi fizichnoi kul'turi (fizichna kul'tura i sport) : [zb. nauk. pr.]. S. 423–426
9. Manilo Iu.V. (2014) Special'ni komponenti profesijnoi diial'nosti futbol'nogo arbitra. Fizichna kul'tura, sport ta zdorov'ia nacii : zb. nauk. pr. VDPU im. Mikhajla Kociubins'kogo. Vol.18. T.2. S. 127–132
10. Makhlin A.P. (2011) Pedagogiko-psikhologicheskie osobennosti formirovaniia professional'noj kompetentnosti sportivnogo sud'i po basketbolu. Pedagogiko-psikhologicheskie i mediko-biologicheskie problemy fizicheskoi kul'tury i sporta. T. 6. vol. 4. S. 66–71.
11. Nasonov V.V. (2011) Formirovanie lichnostnykh kachestv volejbol'nogo arbitra, vliiaiuschikh na uspeshnost' ego sudejskoj deiatel'nosti: avtoref. dis. ...kand. ped. nauk. Tiumen'. 26 s.
12. Nefedov V.M. (2009) Podgotovka sudej po basketbolu. M., Salam. 247 s.
13. Paievskij V.V. (2020) Osoblivosti diial'nosti suddiv z volejbolu. Problemi i perspektivi rozvitku sportivnykh igor ta odnorbstv u zakladakh vishchoi osviti. Zb. st. KhVI mizhnar. nauk. konf. 12 liutogo 2020 r., Kharkiv : KhDAFK. S. 73–76.

спортивних ігор та одноборств у закладах вищої освіти. 36. ст. XVI міжнар. наук. конф. 12 лютого 2020 р., Харків: ХДАФК, 2020. С. 73–76.

14. Подтикан М. П., Помещикова І. П., Ломан С. Л. Напрями підготовки арбітрів у баскетболі. Проблеми і перспективи розвитку спортивних ігор і єдиноборств в вищих навчальних закладах. 36. ст. XIV міжнар. наук. конф. 9–10 лютого 2018 р., Харків: ХДАФК, 2018. Т. 2. С. 66–70.

15. Специальная подготовленность баскетбольных арбитров. Оценка и совершенствование / С.А. Полиевский, Л.В. Костикова, А.М. Давыдов, С.Д. Ерофеев. М.: Физкультура и спорт, 2005. 168 с.

16. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Перцептивная оценка типа стрессоустойчивости: в кн. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М.: Институт Психотерапии, 2005. 490 с.

17. Фомин С.Г., Губа В.П. Теоретические и практические основы подготовки молодых арбитров (на примере баскетбола) М.: ТОО ИКА, 2000. 82 с.

18. Цапенко В.А., Петров В.А., Сердюк Д.Г., Цапенко С.В. Подготовка судей в гандболе. Учебное пособие. Запорожье: ЗНУ, 2005. 99 с.

19. Шалар О. Г., Стрикаленко Є. А., Гузар В. М. Характерологічні особливості суддів з гандболу. Спортивні ігри. 2019. № 4 (14). С. 141–153.

20. Kovalchuk Vyktoria, Mospan Maryna. Psychological component of the basketball referee's activity. Journal of Physical Education and Sport ® (JPES), Vol 20 (Supplement issue 1), Art 76 pp 522 – 528, 2020 online ISSN: 2247 - 806X; p-ISSN: 2247 – 8051; ISSN - L = 2247 - 8051 © JPE DOI:10.7752/jpes.2020.s1078

21. Kostiukevych V., Lazarenko N., Shchepotina N., Kulchytska I., Svirshchuk N., Vozniuk T., Kolomiets A., Konnova M., Asauliuk I., Bekas O., Romanenko V., Hudyma S. Management of athletic form in athletes practicing game sports over the course of training macrocycle. Journal of Physical Education and Sport. 2019. Vol. 19 (Supplement issue 1). PP. 28-34. DOI:10.7752/jpes.2019.s1005.

22. Mahmoud Al-Haliq, Ziad Lutfi Althayneh, Mo'een Oudat. Levels of burnout among sports referees in Jordan. Journal of Physical Education and Sport ® (JPES), 14(1), Art 8, pp. 47 - 51, 2014 online ISSN: 2247 - 806X; p-ISSN: 2247 – 8051; ISSN - L = 2247 - 8051 © JPES

14. Podtikan M.P., Pomeshchikova I.P., Loman S.L. (2018) Napriami pidgotovki arbitriv u basketboli. Problemy i perspektivy rozvittia sportivnykh igor i edinoborstv v vysshikh uchebnykh zavedeniakh. Zb. st. KhIV mizhnar. nauk. konf. 9–10 liutogo 2018 r., Kharkiv: KhDAFK. T. 2. S. 66-70.

15. Special'naia podgotovlennost' basketbol'nykh arbitrov. Ocenka i sovershenstvovanie (2005) / S.A. Polievskij, L.V. Kostikova, A.M. Davydov, S.D. Erofeev. M.: Fizkul'tura i sport. 168 s.

16. Fetiskin N.P., Kozlov V.V., Manujlov G.M. (2005) Perceptivnaia ocenka tipa stressoustojchivosti: v kn. Social'no-psikhologicheskaiia diagnostika razvitiia lichnosti i mal'nykh grupp. M.: Institut Psikhoterapii. 490 s.

17. Fomin S.G., Guba V.P. (2000) Teoreticheskie i prakticheskie osnovy podgotovki molodykh arbitrov (na primere basketbola) M.: TOO IKA. 82 s.

18. Capenko V.A., Petrov V.A., Serdiuk D.G., Capenko S.V. (2005) Podgotovka sudej v gandbole. Uchebnoe posobie. Zaporozh'e: ZNU. 99 s.

19. Shalar O.G., Strikalenko Ie.A., Guzar V.M. (2019) Kharakterologichni osoblivosti suddiv z gandbolu. Sportivni igri. Vol. 4 (14). S. 141–153.

20. Kovalchuk Vyktoria, Mospan Maryna (2020). Psychological component of the basketball referee's activity. Journal of Physical Education and Sport ® (JPES), Vol 20 (Supplement issue 1), Art 76 pp 522 – 528, online ISSN: 2247 - 806X; p-ISSN: 2247 – 8051; ISSN - L = 2247 - 8051 © JPE DOI:10.7752/jpes.2020.s1078

21. Kostiukevych V., Lazarenko N., Shchepotina N., Kulchytska I., Svirshchuk N., Vozniuk T., Kolomiets A., Konnova M., Asauliuk I., Bekas O., Romanenko V., Hudyma S. (2019). Management of athletic form in athletes practicing game sports over the course of training macrocycle. Journal of Physical Education and Sport. Vol. 19 (Supplement issue 1). PP. 28-34. DOI:10.7752/jpes.2019.s1005.

22. Mahmoud Al-Haliq, Ziad Lutfi Althayneh, Mo'een Oudat (2014). Levels of burnout among sports referees in Jordan. Journal of Physical Education and Sport ® (JPES), 14(1), Art 8, pp. 47 - 51, online ISSN: 2247 - 806X; p-ISSN: 2247 – 8051; ISSN - L = 2247 - 8051 © JPES

DOI: 10.31652/2071-5285-2020-9(28)-178-183

Відомості про авторів:

Дусь С.В.; orcid.org/0000-0002-9805-8301; sergdusik@gmail.com; Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова, вул. Пирогова, 56, Вінниця, 21018, Україна.

Вознюк Т.В.; orcid.org/0000-0002-5951-7333; tv_vinnitsa@ukr.net; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, Вінниця, 21000, Україна.

Перепелиця М.О.; orcid.org/0000-0003-4283-2596; maks83star@gmail.com; Вінницький національний аграрний університет, вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21000, Україна.